

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav hudební vědy

Autoreferát (teze) disertační práce

RNDr. Bc. Hana Tillmanová

**Evangelista Papazzone a jeho rukopis
Tractatus de arte saltandi**

*Evangelista Papazzone and his manuscript
Tractatus de arte saltandi*

Školitelka: prof. Mgr. Dorota Gremlicová, Ph.D.
Praha 2021

Předkládaná disertační práce si klade za cíl zhodnotit a zpřístupnit unikátní pramen rudolfinské doby, rukopisný traktát, který pojednává o soudobém italském tanečním umění, tehdy velmi rozšířeném po celé Evropě. Rukopis je psán italsky, vznikl v rozmezí let 1572–1575 a je dedikován Rudolfovi, uherskému králi, pozdějšímu císaři Rudolfovi II. Je jediným z dochovaných italských tanečních spisů, který prokazatelně vznikl mimo území Itálie.

Autor rukopisu, Evangelista Papazzone, se zařadil mezi italské reprezentanty tanečního umění, jimž se podařilo získat angažmá mimo Itálii u významného panovnického dvora. Papazzone působil přes dvě desetiletí na dvoře Rudolfa II jako taneční mistr a zároveň byl také zodpovědný za společenskou výchovu pážat, jak vyplývá ze záznamů v dochovaných účetních knihách.

Práce sleduje tři tématické okruhy. V prvním z nich se zabývám dobou a okolnostmi vzniku pramene a pro zasazení rukopisu do dobového kontextu mapuji situaci, v níž se Evangelista Papazzone ocitl po zahájení svého angažmá u Rudolfova dvora. Sleduji jednak osobu samotného Rudolfa, jeho vztah k tanci a slavnostním příležitostem, při nichž býval tanec provozován, ve srovnání s dalšími významnými představiteli rodu Habsburků, především Karlem II. Štýrským a Ferdinandem Tyrolským. Následuje vykreslení společenského pozadí rudolfinských Čech, způsobů vzdělávání mladých aristokratů a shrnutí poznatků o vztahu české nobility k italské kultuře se zřetelem k italské hudbě a italskému tanečnímu stylu, z nichž vyplývá rozšíření pohledu na recepci italského tanečního umění v českých zemích. Na tomto základě pak rozvíjím úvahy o profesních možnostech italského tanečního mistra při jeho pobytu v Praze a v rámci možností se snažím

načrtnout obrysy Papazzonova života a profesní a společenské pozice u císařského dvora, a případných dalších profesních aktivit v souvislosti s českou aristokracií a jejími tanečními a společenskými zájmy.

Ve druhém tematickém okruhu předkládám, na základě analýzy dochovaných italských tanečních spisů z 2. poloviny 16. století a počátku 17. století, důkladné zhodnocení italského tanečního stylu, jež nazývám styl *Cinquecento* a jehož představitelem byl i Papazzone. Objasňuji charakteristické rysy tohoto tanečního stylu, jeho kultivovanost, eleganci a propracovanost, jeho význam pro společenskou reprezentaci a vyjádření příslušnosti k elitním vrstvám společnosti, i jeho pestrost a rozmanitost, vzhledem k užívaným tanečním formám a konkrétním pohybovým motivům a sekvencím. Představuji nejvýznamnější tance tohoto stylu, jimiž jsou *ballo/balletto*, *canario*, *cascarda*, *gagliarda*, *nizzarda*, *pavana*, *passomezzo* a *tordiglione*. Největší prostor věnuji *gagliardě*, stěžejnímu tanci stylu *Cinquecento*, který zaujímá přednostní místo ve všech dochovaných tanečních sbírkách, a stejně tak i v Papazzonově traktátu. Všímám si rovněž různých aspektů jejího využití, jednak jako tance společenského (participační forma) oproti tanci určenému pro podívanou (prezentační forma).

Třetí tematický okruh se zaměřuje přímo na Papazzonův rukopis. Předkládám zde vlastní přepis a vlastní překlad Papazzonova textu do češtiny a zařazuji jej do kontextu známých italských tanečních spisů. Podrobně se věnuji analýze užitých tanečních termínů a jednotlivých *gagliardových* variací, hledám souvislosti s pracemi významných tanečních mistrů, především se sbírkami Lutia Compassa (*Ballo della gagliarda*, 1560), Fabritia Carosa (*Il Ballarino*, 1581 a *Nobiltà di Dame*, 1600) a Cesara Negriho (*Nuove Inventioni di Balli*, 1604) a zaměřuji se na

specifika Papazzonova pojetí *gagliardy*. Rovněž se zamýšlím nad důvody vzniku jeho spisu.

Papazzonův rukopis, který je v pořadí druhým dochovaným spisem stylu *Cinquecento*, vykazuje ve srovnání s dalšími sbírkami jistou formální shodu a obdobnou strukturu: nejprve dedikaci významné osobě, stručný úvod s krátkou teoretickou pasáží o žádoucím způsobu tance kavalíra s dámou, stručný popis dvou společensky nezbytných tanců (*pavana a passomezzo*), obsáhlý výčet variací *gagliardy* se zřetelným postupem od jednodušších variací ke složitějším, a krátký shrnující závěr. Chybí pouze přesná datace a autorův vlastní název díla; dnes používaný název „*Tractatus de arte saltandi italicus*“ pochází z katalogu rukopisů knihovny z roku 1871.

Rukopis svědčí o autorově originalitě a vlastním osobitým pojetí *gagliardy*; zápisy a struktura jeho konkrétních variací vykazují jisté odlišnosti, ty ale nacházíme u všech autorů italských tanečních sbírek pozdní renesance. Ze srovnání jednotlivých spisů vyplývá, že všichni známí taneční mistři byli v podstatě jednotní a jejich dílčí difference neznamenalý odklon od stěžejních rysů stylu *Cinquecento*, nýbrž jeho rozvíjení, zpestření a obohacení. Papazzone se, kromě originálních variací, odlišoval užívanými termíny, v jeho době ovšem terminologie nebyla jednotná, takže jednotliví mistři mohli užívat pro týž pohybový element různé názvy nebo naopak stejný termín pro různé pohyby.

Celková koncepce Papazzonova spisu je bezesporu dokladem jeho profesní i pedagogické erudice. Vznik rukopisu byl pravděpodobně motivován úsilím prokázat způsobilost autora jakožto schopného tanečníka, možná ale, podobně jako u dalších renesančních umělců, i snahou o sebe prezentaci

jakožto tvůrce psaného díla, tedy vymanění z pozice pouhého vykonavatele řemesla na vyšší společenskou úroveň.

Přínosem této disertační práce je analýza a zhodnocení Papazzonova traktátu a jeho zpřístupnění pro potřeby dalších zájemců. Práce rovněž přináší shrnutí dosavadních poznatků o tanečních aktivitách příslušníků české nobility a recepci italské taneční kultury v Čechách.

Soupis literatury

Prameny

Österreichische Nationalbibliothek Wien

PAPAZZONE, Evangelista: *Tractatus de arte saltandi* [online]. 1572-1575 [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rec/AC13948997>

Dobové tisky

ARBEAU, Thoinot (transkripce Nicolas Graner), *Orchésographie* [online]. Langres 1589. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <http://www.graner.net/nicolas/arbeau/>. Český překlad je obsažen zde: BRYAN, Mikuláš, *Teatralita renesančního tance*, diplomová práce, FF UK Praha 2008.

CAROSO, Fabritio, *Il Ballarino* [online]. Venetia 1581. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <http://www.pbm.com/~lindahl/caroso/>.

CAROSO, Fabritio, *Nobiltà di Dame* [online]. Venetia 1600. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <http://www.pbm.com/~lindahl/caroso2/>.

COMPASSO, Lutio (transkripce Greg Lindahl), *Ballo della gagliarda* [online]. Fiorenza 1560. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <http://www.pbm.com/~lindahl/compasso/>.

FLORIO, Ionn, *Queen Anna's New World of Words or Dictionarie of the Italian and English* [online]. London 1611. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <http://www.pbm.com/~lindahl/florio/>.

LUPI, Livio: *Libro di gagliarda, tordiglione, passo e mezzo, cannarii e passeggi* [online]. Palermo 1607. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: [http://www.libraryofdance.org/manuals/1607-Lupi-Libro_\(SCA\).pdf](http://www.libraryofdance.org/manuals/1607-Lupi-Libro_(SCA).pdf).

LUTII, Prospero (transkripce Joseph A. Casazza): *Opera bellissima nella quale si contengono molte partite et passeggi di Gagliarda* [online]. Perugia 1589. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/renaissancedancesources/home/primary-dance-sources/lutii>.

NEGRI, Cesare, *Nuove Inventioni di Balli* [online]. Milano 1604. [cit. 1.9.2021]. Dostupné z: <http://www.pbm.com/~lindahl/negri/>.

Vydané prameny

BŘEZAN, Václav (ed. Jaroslav Pánek), *Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.

CASTIGLIONE, Baldassare (přeložil Adolf Felix), *Dvořan*, Praha 1978.

FUČÍKOVÁ, Eliška (ed.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze – Pierre Bergeron, Jacques Esprinhard, François de Bassompierre*, Praha 1989.

GARSKI, Brigitte, *Cesare Negri, Le Gratie d'amore*, Hildesheim/Zürich/New York 2003.

SANTUCCI Ercole, *Mastro da Ballo* (faksimile), B. Sparti (Historical introduction), Hildesheim/Zürich/New York 2011.

SMITH, William A., *Fifteenth-Century Dance and Music: Twelve Transcribed Italian Treatises and Collections in the Tradition of Domenico Da Piacenza, Volume I: Treatises and Music*, NY 1995.

SUTTON, Julia, *Courtly Dance of the Renaissance: A New Translation and Edition of the Nobilta Di Dame (1600)*, Toronto 1995.

Slovníky

LE MOAL, Philippe (ed.), Gaillarde, in: *Dictionnaire de la Danse*, Paris 2008, s. 740.

LUTZ, Michael: Gaillarde, in: Ludwig Fincher (ed.): *Die Music in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil 3, Kassel, London, Basel, New York, Prag, Metzler, Stuttgart, Weimar 1995, sl. 989 – 998.

SUTTON, Julia: Gaillard, in: Selma Jeanne Cohen (ed.): *International Encyclopedia of Dance*, Volume 3, New York, Prag, Oxford 2004, s. 106-111.

SUTTON, Julia.; Galliard, in: John Tyrrell (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Volume 9, Oxford 2001, sl. 449-451.

Literatura

BAROCHOVÁ, Hana, *Taneční mistr a jeho role v historii tance, Geneze a proměny tanečního a baletního mistra v průběhu 15. – 18. století*, diplomová práce, HAMU Praha 2000.

BRODSKÁ, Božena, *Dějiny baletu v Čechách a na Moravě do roku 1945*, Praha 2006.

BROWN, Howard Mayer, STEIN, Louise K., *Hudba v renesanci*, Bratislava 2012.

BURKE, Peter, *Italská renesance*, Praha 1996.

BURKE, Peter, *Žebráci, šarlatáni, papežové*, Praha 2007.

BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.

BŮŽEK, Václav, HRDLIČKA, Josef, KRÁL, Pavel, VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených, Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002.

BŮŽEK, Václav, KRÁL, Pavel, *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

CZERWINSKI, Albert, *Geschichte der Tanzkunst bei den cultivirten Völkern*, Leipzig 1862.

CZERWINSKI, Albert, *Brevier der Tanzkunst : die Tänze bei den Kulturvölkern von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Leipzig 1879.

DANĚK, Petr, Co všechno (ne)víme o hudbě české renesance, *Opus musicum* 2003/2, s. 33.

DOLEŽALOVÁ, Kateřina, Cesare Negri, in: ROUSOVÁ, Andrea (ed.), *Tance a slavnosti 16.-18. století*, Praha 2008, s. 380-383.

DOLEŽALOVÁ, Kateřina, Tanec v době renesance – umění či pouhá kratochvíle, in: ROUSOVÁ, Andrea (ed.), *Tance a slavnosti 16.-18. století*, Praha 2008, s. 53-66.

DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie*, Praha 2002.

ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace*, Praha 2006, s. 148-150.

GAŁUSZKA, Justyna, Jak Kraków witał arcyksiężniczkę? Uroczystości ślubne i koronacyjne Anny Habsburžanky i Zygmunta III Wazy w 1592 roku, in: *Przegląd Nauk Historycznych*, 2018, R. XVII, nr 2 [17], s. 225-251.

GARIN, Eugenio, ed., *Renesanční člověk a jeho svět*, Praha 2003.

HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, Praha 2002.

HOJDA, Zdeněk, „Kavalírské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: *Itálie a střední Evropa*, Praha 1986, s. 216-239.

HOLÝ, Martin, *Zrození renesančního kavalíra, Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010.

HORYNA, Martin, *Vilém z Rožmberka a hudba*, Opera historica 3, 1993, s. 257-264.

JAKUBCOVÁ, Alena, VAŇÁČ, Martin, Ferdinand Tyrolský, in: Alena Jakubcová (ed.): *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007, s. 165-168.

JANÁČEK, Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987.

JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1996.

KAZÁROVÁ, Helena, *Barokní balet ve střední Evropě*, Praha 2008.

KAZÁROVÁ, Helena, *Barokní taneční formy*, Praha 2005.

KENDALL, Gustavia Yvonne, *Le gratie d'amore 1602 by Cesare Negri, translation and commentary*, disertační práce, Stanford University, 1985.

KENDALL, G. Yvonne, *Theatre, dance and music in late Cinquecento Milan*, Early Music, Rome 1949, s.74-95.

KLEMENTOVÁ, Kateřina, *Renesanční tanec: zrcadlo kultury raně novověké společnosti*, disertační práce, FF UK, Praha 2015.

KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2001.

KOLDINSKÁ, Marie, MAŤA, Petr, *Deník rudolfínského dvořana*, Praha 1997.

LINDELL, Robert, Hudební život na dvoře Rudolfa II., in: *Hudební věda* 26, 1989, s. 99-111.

MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.

MOTNIK, Marko, Italienische Tanzkunst am Habsburger Hof, in: *"All'Ungaresca – Al Español", Die Vielfalt der europäischen Tanzkultur 1420-1820*, Freiburg 2012, s. 133-145.

NAHACHEWSKY, Andriy, Participatory and Presentational Dance as Ethnochoreological Categories, *Dance Research Journal* 27/1, Spring 1995. 33.

NIUBO, Marc, Phasma Dionysiacum Pragense, in: Alena Jakubcová (ed.), *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007.

PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové – velmoži české renesance*, Praha 1989.

PÁNEK, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003.

RACEK, Jan, *Italská monodie z doby raného baroku v Čechách*, Olomouc 1945.

ROTTENSTEINER, Gudrun, Vom „Ballarino“ zum „Maitre à danser“, in: *Morgenröte des Barock: Tanz im 17. Jahrhundert*, Freiburg 2004, s. 181-188.

RYANTOVÁ, Marie, *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum*, České Budějovice 2007.

RYANTOVÁ, Marie, *Polyxena z Lobkovic*, Praha 2016.

ŘÍHOVÁ, Jana, *Kateřina Hradecká z Montfortu (1556-1631)*, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2017.

SACHS, Curt, *Eine Weltgeschichte des Tanzes*, Hildesheim/Zürich/New York 2007.

SALMEN, Walter, *Der Tanz und Tanzen vom Mittelalter bis zur Renaissance*, Hildesheim/Zürich/New York 1999.

SALMEN, Walter, *Der Tanzmeister*, Hildesheim/Zürich/New York 1997.

SALMEN, Walter, *Musikleben im 16. Jahrhundert. Musikgeschichte in Bildern. Band III: Musik des Mittelalters und der Renaissance*. Lfg. 9, 2. Auflage. Leipzig 1983.

SVOBODA, Milan, *Redernové v Čechách*, Praha 2011.

ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, Marie, CERMAN, Ivo a kol., *Základní problémy studia raného novověku*, Praha, 2013.

TICHOTA, Jiří, Bohemica a český repertoár v tabulaturách pro renesanční loutnu, *Miscellanea musicologica* 31, 1984, s.143–225.

TILLMANOVÁ, Hana, *Maestri di ballare aneb nejvýznamnější italské taneční mistři 16. století z pohledu Cesare Negriho a jeho sbírky Nuove Inventioni di Balli*, seminární práce, FF UK, Praha 2013.

TILLMANOVÁ, Hana, Taneční mistr z pohledu Cesara Negriho a jeho sbírky Nuove inventioni di balli (1604), *Clavibus unitis* 3, 2014 [online], s. 29-42, dostupné z: https://www.acecs.cz/media/cu_2014_03.pdf.

TILLMANOVÁ, Hana, O dvorných způsobech kavalírů rudolfinské doby, *Clavibus unitis* 6, 2017 [online], dostupné z: https://www.acecs.cz/media/cu_2017_06_tillmanova.pdf.

TŮMOVÁ, Ludmila, *Svět Kryštofa Popela mladšího z Lobkowitz optikou jeho deníků*, diplomová práce, FF UK, Praha 2013.

VOCELKA, Karl, *Habsburgische Hochzeiten 1550-1600 : Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Böhlau, Wien u. a. 1976.

VOJTEK, Miklós, *Terpsichore Istropolitana*, Bratislava 2009.

VOLEK, Tomislav, JAREŠ, Stanislav, *Dějiny české hudby v obrazech*, Praha, 1977.

WEGNER, Kurt, *Der Tanzlehrer – Strukturanalyse eines Berufes als Beitrag zur Soziologie des Tanzens*, disertační práce, Wirtschafts- und Sozialwissenschaftlichen Fakultät der Universität zu Köln, 1962.

ZÍBRT, Čeněk, *Jak se kdy v Čechách tancovalo*, Praha 1898.